

מסע ללב ההיסטוריה העירונית

המִסְדִים

מאת אשר אמדו

קבוצות המִסְדִים,
האָכְרִים הַחֲלוּצִים,
נִפְגְּשׁוּ לְפָנֵי שְׁנִים,
בְּתֵל-אָבִיב וּבְעֵין-גִּנָּים.

רְאִשׁוֹנָה הוֹקְמָה
הַמוֹשְׁבָה מַגְדִּיאֵל,
שְׁנָה אַחֲרֶיהָ,
אַחֲרֵיהֶם רְמַתִּים.

לְיָמִים בְּמִלּוֹא הַדֶּר,
הוֹקְמִים גַּם כְּפַר-הַדֶּר,
וּבְחֻמָּה וּמַגְדֵּל
הַכְּפַר רְמַת-הַדֶּר.

הָאָכְרִים הַקִּימוּ,
לוֹלִים וּדְפֹתוֹת,
גִּדְלוּ עֲצֵי פְרִי,
תְּבוּאוֹת וְרִקְוֹת.

נִטְעוּ פְרֻדְסִים,
גִּדְלוּ הַדָּרִים,
יִצְרוּ מִיְנֵי רְבוֹת
וְסוּגֵי שְׂמוּרִים.

קבוצות המִסְדִים,
הָאָכְרִים הַחֲלוּצִים,
נִפְגְּשׁוּ לְפָנֵי שְׁנִים,
בְּתֵל-אָבִיב וּבְעֵין-גִּנָּים.

נותנים כבוד להיסטוריה ולמורשת בהוד השרון

ייחודה ההיסטורי של העיר הוד השרון, המורכבת מ-4 מושבות וותיקות שאוחדו, הוביל, בהתאם להנחייתו של ראש העיר חי אדיב ליצירתה של תוכנית אב מובילה מסוגה לשימור אתרים ומתחמים ברחבי העיר, תוכנית האב לשימור הר/1010 אושרה עוד בשנת 2009 על ידי הוועדה המחוזית והפכה את הוד השרון לבין הערים הראשונות במחוז המקדישות מידי שנה משאבים נרחבים בשימורם של מבנים ומתחמים ייחודיים ברחבי העיר. תוכנית האב לשימור המעוגנת במסגרת תוכנית המתאר לעיר, כוללת רשימת אתרים שנבחרו בהתאם לחזון העירוני למתן כבוד להיסטוריה של הוד השרון ולשילוב ישן וחדש המתבטא בשמירה על צביונה של הוד השרון ההיסטורית. רשימת האתרים תואמת את התוכנית האסטרטגית של הוד השרון ומיישמת את עקרונותיה כעיר מקיימת. מטרת השימור היא לתעד ולשמר את ההיסטוריה המקומית ולהציג באופן מוחשי בפני תושבי העיר ומבקרים בה את עברה המפואר של העיר שהוקמה מאיחודן של ארבעה יישובים: מגדיאל, רמתים, כפר הדר ורמת הדר. בין האתרים והמתחמים הרבים ניתן למצוא את בית הכנסת הגדול במגדיאל, מגדל המים בגיל עמל, צריף הראשונים במגדיאל, מבנים בציר רמתים, גבעת הכלניות, מתחם בית הנערה, בית העירייה, הבאר הראשונה במגדיאל, בית וקיף, בריכת המים בכפר הדר, ה"סילו" בכפר הדר, בית אריזה במגדיאל, מגדל מים בדרך רמתים, הקולנוע הראשון במגדיאל, בית האיכר, חורשת האייליפטוסים ברמתים, תיבת הדואר המנדטורית ברמתים ואתרים רבים נוספים.

מאז אישורה של התוכנית בשנת 2009 כאמור, הושקעו על ידי עיריית הוד השרון משאבים נרחבים ליישומה כאשר נכון להיום הושלם שימורם של כ-15 מבנים שונים ברחבי העיר, ציבוריים ופרטיים ובימים אלו יוצא לדרך פרויקט שימורו של אתר נוסף, מתחם אבו קישק, הממוקם ממערב להר הזבל במתחם פארק הוד השרון החדש, אשר נחנך לאחרונה והוא מהווה פארק אקולוגי ייחודי מסוגו בישראל ובין הבודדים בעולם. הפארק המשתרע כיום על שטח של 200 דונמים עתיד להתרחב עד לכדי 1400 דונמים ולהוות את הריאה הירוקה הגדולה באזור.

דרגת קושי
קל. מתאים לילדים

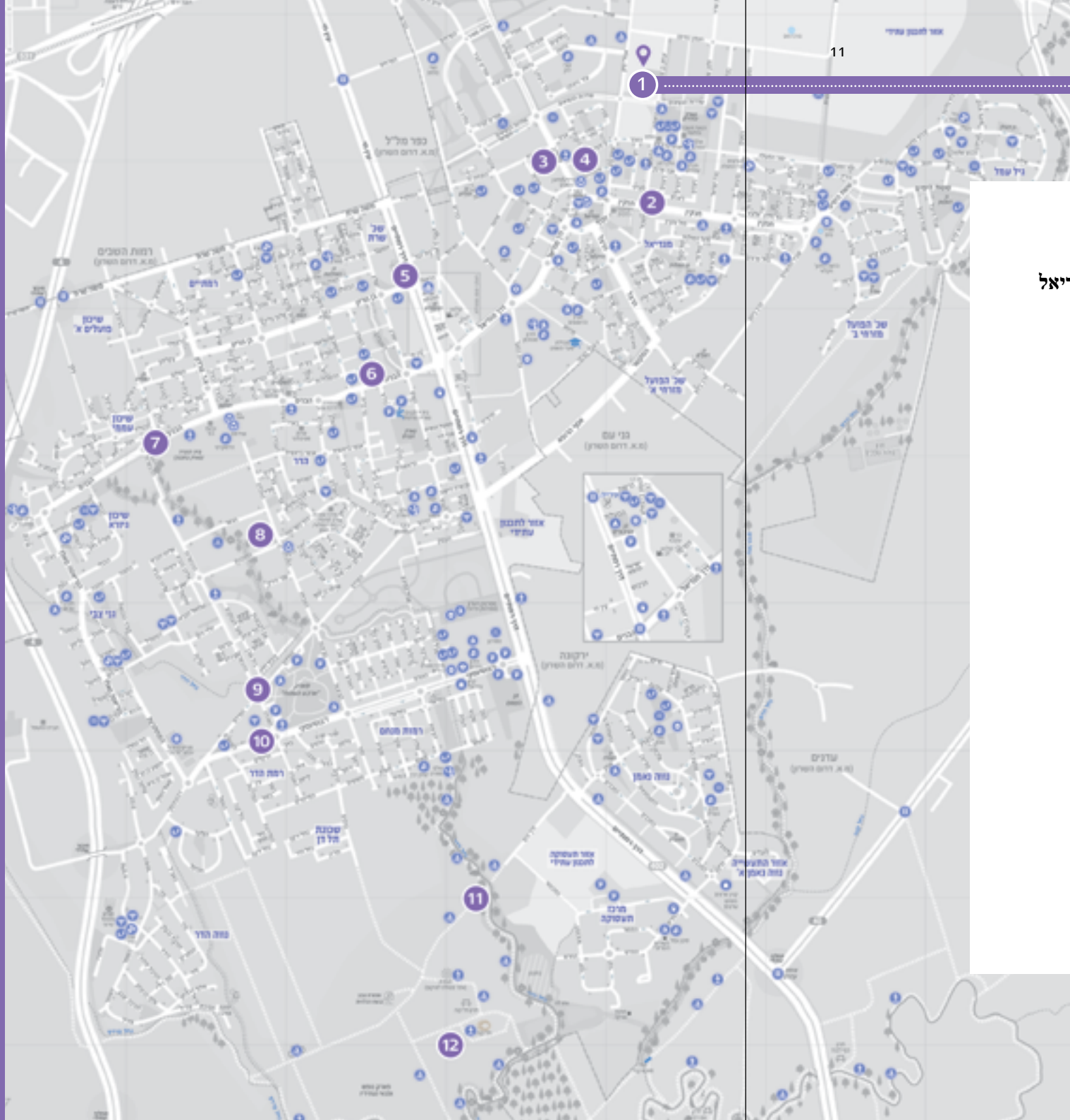
אורך מסלול
9 ק"מ

נקודת התחלה
פארק עתידים

למה כדאי?
לימודי ומעמיק

מתי כדאי?
שעות אחה"צ

נקודת סיום
תל ארכיאולוגי: תל-קנה

- 1 פארק עתידים
- 2 רחוב חנקין בתי המושבה הראשונים של מגדיאל
- 3 כיכר מגדיאל ובית הכנסת המרכזי
- 4 בית הדואר
- 5 צריף הראשונים
- 6 מתחם הרשות וגבעת הכיבוש
- 7 מתחם המושבה
- 8 בתי הכיפה
- 9 מתחם בית שיפר - בית הנערה
- 10 הסילו והאטליז ברמת הדר
- 11 פארק 4 עונות ופארק כל הילדים
- 12 שכונת תל דן - מתחם לשימור
- 13 בית הספר הבדואי אבו קישק והר הזבל
- 14 תל קנה - תל ארכיאולוגי

מתחם הפאמפטרק בפארק עתידים, נחנך ב 2018

1 פארק עתידים

כתובת: רחוב החומש פינת שדרות הנשיאים

הסמוך ובו מתחם חטיבת הביניים עתידים, תיכון רמון, מרכז הספורט המשותף ובית הקונסרבטוריון העירוני. שביל זה אשר נוצר לזכרם של הילדים אשר נספו בשואה, מעוגן גם במסגרת תוכנית הקמת המרכז המסחרי אשר יבנה סביבו וישמור עליו כשביל מעבר פתוח גם בעתיד.

בחלקו הדרומי של הפארק ממוקם קן תנועת הנוער העובד והלומד ובחלקו המערבי קן תנועת הצופים כך שמראה חניכי ומדריכי תנועות הנוער הגודשים את הפארק בשירה, ריקודים ומגוון פעילויות הינו מראה שיגרתי המספק חוויה מהנה בפני עצמה. עם סיום הבילוי בפארק מומלץ להמשיך לנקודה הבאה במסלול הליכה דרך רחוב נצח ישראל הממוקם בדופן הפארק המזרחית ולהמשיך לאורך הרחוב דרומה עד להתחברותו לרחוב חנקין.

את הסיוור מומלץ להתחיל בפארק עתידים, שם תוכלו למצוא לנוחיותכם מתחמי חניה ללא עלות ולהשאיר את הרכב הפרטי מאחור לקראת יציאה לטיול הרגלי.

הפארק כולו משתרע על פני כ- 24 דונמים וכולל לצד אזורי בילוי ומשחק גם מגוון מתקני ילדים, בוגרים ופעוטות, מתחם רכיבה אתגרי על אופניים בין היחידים מסוגם בישראל, פינת פיקניק נגישה לאנשים עם מוגבלויות, גינת כלבים מגודרת, מגרשי טניס ועוד.

בפארק צמחיה מגוונת, עצים מצלים והוא בהחלט מומלץ כנקודת פתיחה בה ניתן ליהנות מפיקניק באוויר הפתוח. בדופן הפארק הצפונית מוקם בימים אלו מרכז מסחרי ובעתיד ניתן יהיה ליהנות גם ממסעדות ובתי הקפה שיפעלו במקום.

במרכזו של הפארק ממוקם שביל מיליון הילדים, המקשר בין רחוב הנשיאים לבין רחוב יאנוש קורצ'ק

רחוב חנקין בימי ראשית המושבה

2 רחוב חנקין בתי המושבה הראשונים של מגדיל

כתובת: חנקין 21-47

2

בשנת 1931, הוזמן הרב קוק, מאבות הצינונות הדתית. כיוון שבעברו היה רב המושבות, והיה מסור לעבודת הציבור, הרב הגיע ולקח חלק באירוע. כאשר ניתן לו את חפירה הוא סירב לקבלו, והתעקש לנטוע באדמת ישראל כמו ידיו. דבריו השאירו רושם רב והתרגשות בקרב חברי המושבה, ונותרו כזיכרון מתוק.

בחנקין 17 ממוקם בית הספר שילה שהיה קרוי "עממי מזרחי" ונחנך במהלך חגיגות ט"ו בשבט 1925 ושימש כבית ספר יסודי דתי.

המבנה המקורי של בית הספר היה מבנה הקבע הראשון שנבנה בתחומי המושבה. המוסד, שבעת הקמתו היה בית הספר היחיד בתחומי הוד השרון, כלל גם גן ילדים ולמדו בו ילדי מגדיל, רמתיים, הדר, ירקונה וכפר סבא.

פרטים נוספים אודות בית הספר שילה תוכלו למצוא במסלול האדום - טיול מעגלי במגדיל.

עם הגעתכם לפינת הרחובות נצח ישראל וחנקין, המשיכו את הטיול מערבה לאורכו של הרחוב אל בתי המושבה הראשונים במגדיל. בתים אלו נבנו במהלך שנות ה-30 וה-40 של המאה העשרים. המבנים שלאורך חנקין ומצפון לו מאפיינים את הבנייה שהייתה נהוגה בימי ראשית המושבה. כאשר התושבים החדשים בנו בתי קבע, הם לרוב בנו בתים בני קומה אחת לצד חצר רחבה. בכתובת חנקין 35 ניתן גם לראות את הבית הדו קומתי הראשון במגדיל שתאריך הקמתו אינו ידוע.

מה עוד נראה בדרך?

החל מבית מספר 17 לאורך רחוב חנקין התחדשה המושבה הישנה וכיום עומדים במקום בנייני מגורים חדשים. זכר לתקופת המושבה נשאר דווקא בעצים לאורך הגדה הצפונית של רחוב חנקין ניתן לראות גרווילאות שתולות עוד משנות ה-30, אלו גרווילאות וותיקות שנשתלו לאחר סלילת הדרך.

לאירוע השתילה, שנערך לאחר מאורעות תרפ"ט, כנראה במסגרת הנחת אבן הפינה של בית הכנסת

בית הכנסת המרכזי.

3 כיכר מגדיאל ובית הכנסת המרכזי

כתובת: חנקין 1, כיכר אוסישקין, מרכז מגדיאל.

נמשך עד קצה רחוב חנקין במפגש עם כיכר אוסישקין שם ממוקם בית הכנסת הגדול "משכן יעקב". בית כנסת זה הוקם בין השנים 1929-1931 כבניין רב תכליתי: בית כנסת, מקלט, תחנת קשר, עמדת שמירה, בית מפגש, בית לועד המקומי ולמועצה המקומית, מרפאה, בית ספר, גן ילדים, תחנת נוטרים, מוסך נשק, ועמדת קשר ואיתות על גג הבניין. הבניין משמש כיום כבית כנסת וכמחסן לארכיון ההיסטורי של העיר, בטבורה של המושבה מגדיאל. המבנה תוכנן על ידי האדריכל מרדכי אורבך ובנה מלבנים שהוכנו במקום, קירותיו עבים במיוחד למניעת חדירת כדורים, הגג מתוחם במעקה שבו חרכי ירי, החלונות צרים ומוגבהים להגנה על התושבים מיירי צלפים. בתהליך שימור המבנה שוחזר גם הציור המיוחד על קיר ארון הקודש אותו צייר יעקב נפרסטק. שיפוץ בית הכנסת בשלב א' כלל עבודות בטיחות, ושימור החזיתות המקוריות כולל שיפוץ ושימור החלונות ופתחי הכניסה. שלב ב' כלל עבודות פיתוח סביבתי בכיכר מגדיאל שסביב בית הכנסת תוך שיפוצו ופיתוח המרחב הציבורי סביבו. במסגרת העבודות נסלל שביל האופניים, הותקנה מערכת תאורת רחוב, רוצפו המדרכות ועוד. כיום משמשת הכיכר כולה למתחם מפגש בו מתקיימים

בית הדואר

5 צריף הראשונים

וההיסטוריה של היישוב מהווים חלק בלתי נפרד מתוכנית הלימודים של תלמידי העיר.

צריף הראשונים. אז והיום

בסמוך לבית הדואר ממוקם צריף הראשונים. המבנה הוקם בשנת 1924 על ידי ע"י חיים ומינדל קולטון אשר עלו ארצה מפולין והתיישבו במושבה מגדיאל ונבנה מעצים שנקנו על ידי המשפחה מהצבא הבריטי והוא היה קיים עוד מותקופת העותומנים - התורכים בארץ. משפחת קולטון השתמשה בצריף הן כמקום מגורים והן כמקור פרנסה. הצריף שימש כמסעדה הראשונה של מגדיאל, כמו כן, בצריף נערך ליל הסדר הראשון במושבה, חתונות כמו גם אספות רבות אשר התקיימו ע"י וועד היישוב. היה זה טבעי כי עם הכרזה על הקמת המדינה בשנת 1948 יהיה הצריף המקום בו יתקיימו חגיגות ואכן כך היה. עם ההודעה הרשמית החלו לפקוד את הצריף בני המושבה, גברים, נשים וטף אשר יצאו במחולות וחגגו את הקמתה של המדינה. ברבות השנים, שימש הצריף את תושבי העיר והפך לדגם של חיי הראשונים. עבודות השימור נערכו ע"י מיטב האדריכלים ובראשם האדריכל לב מגדלבלט והצריף המשווקם נחנך בחודש מרס 2005. כיום משמש הצריף כמוזיאון עירוני וכמרכז ללימוד תולדות העיר. ניתן לראות בו כלי עבודה וכלי בית ששימשו את מייסדי המושבה ומתיישביה הראשונים ותמונות מחיי הראשונים. הסיוור במקום, בשילוב הכנת עבודות על המורשת

מתחם גבעת הכיבוש

מתחם הרשות וגבעת הכיבוש

6

כתובת: מתחם הרחובות בן גמלא, הרשות ורמתיים

מכיר אוסישקין ובית הכנסת הגדול נמשך מערבה לאורך דרך מגדיאל, עד המפגש עם רמתיים ונפנה צפונה, עד לרמתיים 39, שם יתחיל סיורינו במרכז המושבה.

מרבית שטח מרכז המושבה רמתיים נרכש בסוף שנות העשרים של המאה הקודמת על ידי קרן האוטרקור כחלק מן המאמץ להרחיב ולבסס את רמתיים. היה זה השלב השני בהתפתחותה של המושבה. בתחילת שנות ה-30 נסללה דרך רמתיים של היום, חילקה את אדמות המושבה לשניים ושירתה את אופן ההתפתחות מסחריים, והבינו נעשה אינטנסיבי יותר. צפון-מזרח השטח יועד על ידי פרנסי היישוב לשמש כמרכז הציבורי של המושבה. במקום נבנו, בין היתר, בית ספר, בתי כנסת, קופת חולים ונבנין לוועד אשר לימים הפך לבניין עיריית הוד השרון. כמו כן, הוקצה במקום שטח לגן ציבורי. לאורך דרך רמתיים ניצבים מבני מסחר ומגורים המשקפים את תהליכי העירור שעברו על רמתיים ואת תולדותיה. כיום ניתן למצוא באזור המוכר כגבעת הכיבוש מגוון אתרים ומבנים בעלי חשיבות היסטורית וציבורית.

מבנה קופת החולים

כתובת: רחוב הרשות 27

מאמצע שנות ה-30 לערך פעלה ברמתיים מרפאה. תחילה בצריף על המגרש הציבורי מול החלקה של גפני ואחר כך בביתו של קריגר. בשנת 1940 הוזמין ועד המושבה את ד"ר רטן להקים ביישוב סניף מסודר של קופת החולים. תחילה פתח ד"ר רטן מרפאה בדירה ששכר למשפחתו בבית סטמפלר ואחר כך, משעבר עם משפחתו לדירה אחרת, העביר את המרפאה לבית שיבק. מאוחר יותר קידם את בניית מבנה קופת החולים ברחוב הרשות בתחום השטח הציבורי. נראה שהבניין תוכנן על ידי האדריכל ארתור רייס ושעבודת התכנון החלה בסביבות שנת 1959.

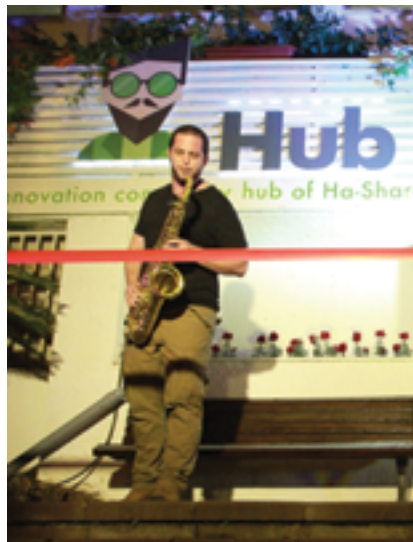

בית הכנסת עדת שלום.

בית הכנסת עדת שלום

כתובת: יהושע בן גמלא 28

בתחילת שנות השלושים הכיר ועד המושבה רמתיים באחריותו לספק את צרכי הדת של תושבי המושבה ובכלל זה להקים בית כנסת, לספק שחיטה כשרה ולייעד שטח לבית קברות. במקום הוחלט להקים את בית הכנסת בתחומי המרכז הציבורי של המושבה והוקצה לשם כך מגרש של שני דונמים ליד בית הספר ממלכתי א' שפעל באותם הימים. עד אז פעלו ברחבי רמתיים מספר בתי כנסת בצריפים. אחד הצריפים שימש את קהילת עדת שלום ברחוב ישרון וזה הועתק לתחום גבעת הכיבוש. את הצריף החליף בניין בית הכנסת הנוכחי אשר תוכנן על ידי האדריכל זבי צבי (Zevi) גואידו. אבן הפינה הונחה בשנת 1952 והבנייה נמ' שכה מספר שנים. לוחות הברית התלויים בחזית הבניין הובאו ע"י האדריכל מאיטליה והצירית מרצ'לה סנינו ציירה בחלל הפנימי את 12 שבטי ישראל. במשך השנים הוסיפו לבניין אגף מצפון ונעשו שינויים בחזית הקדמית של שני האגפים הצפוניים.

בניין העירייה כיום.

בניין העירייה הוותיק

כתובת: רמתיים 39

שטח 'גבעת הכיבוש' עליה ניצב בית עיריית הוד השרון יועד ע"י מייסדי רמתיים להקמת מבני ציבור. דונם אחד מן השטח בפינה הצפון מערבית שלו, היא הפינה הדרום מזרחית של הצטלבות דרך רמתיים ורחוב הרשות, הוקצה לבניית אטליו. האטליו יועד על מנת לספק בשר כשר לתושבי המושבה ולממן באמצעות היטל על בשר זה את הוצאות אחזקת שירותי הרבנות ביישוב. בשנת 1936 הוקם במקום מבנה בן קומה אחת ובו אטליו וחנות. החנות יועדה לשמש בית זמני למשרד דואר ובית קבע למשרדי ועד המושבה. בשנת 1948 לאחר שהאטליו הוצא מן המבנה, הוסבה הקומה כולה למשרדי המועצה המקורית רמתיים. בשנות החמישים נבנו הקומה השנייה והמדרגות החיצוניות. הבניין במופעו הנוכחי תוכנן על ידי האדריכל ארתור רייס כיום ושימש במשך שנים כבניין ראש המועצה ובהמשך ראשי הערים. כיום המבנה משמש כחממת יזמות וסטארט אפ "האב סטיר" אותה מפעילה עיריית הוד השרון בשיתוף החברה לקידום החינוך והתרבות בעיר. הבית פועל מסביב לשעון ומהווה חלל עבודה שיתופי לעוסקים בתחום.

בית הספר ממלכתי א'. שנות ה-40

בניין העירייה החדש, בית ספר ממלכתי א' לשעבר

כתובת: רחוב יהושע בן גמלא 28

כלקה ממאורעות 1929 הקציבה ההנהלה הציונית כספים לבניית מבנים ממוגנים ביישובים קטנים ומבודדים במטרה לרכז בהם את האוכלוסייה במקרה הצורך ולהגן עליה עד להגעת עזרה מן השלטונות. בשנת 1934 בנו אנשי רמתים את הבניין הממוגן על פסגת גבעת הכיבוש ממונה נשקפה הסביבה למרחב רב וייעדו אותו לשמש כגן ילדים וכבית ספר. המבנה היה עשוי בטון מזוין, גבוה יחסית ובעל גג שטוח ומעקה מוגבה על מנת שישפך מחסה למגוי. היו בו שני חדרים גדולים ללימודים, חדר מורים ומרפסת גדולה לאורכו, גג הבניין נצבע בעיגולים גדולים בצבעים בולטים על פי הוראות הצבא כדי לסמן לחיל האוויר הבריטי שבבניין מרוכזת אוכלוסייה הטעונה הגנה. עם השלמת הבנייה העבירו למקום את גן הילדים של רמתים ובהמשך נפתחו בו כיתות בית ספר. היה זה בית הספר הראשון ברמתים ומייסדי היישוב הגי' דירו אותו כבית ספר כללי ללא שיוך לזרם מסוים בחינוך.

המסלול הסגול - מסע ללב ההיסטוריה העירונית

קולנוע לב

המצבות ויוצרים ציר המסמל את הרכבות שהובילו את הקורבנות לטבח וכך נכתב על גבי האנדרטה: "אנדרטה זו הוקמה לזכרם של ששת מיליוני היהודים שנספו בשואה במלחמת העולם השנייה בשנת היובל לתקומת מדינת ישראל. בעיבורה של העיר הוד השרון, בגן הגיבורים, בדרך המובילה לסמליו הרחניים של עם ישראל: בתי הכנסת שהיו מקור חיותם של היהודים במקום גלותם, ובתי הספר המסמלים את מקור החיים וההמשכיות של קיומו של העם. עץ החורב העתיק שממנו מפכה המעיין הזורם לרגלי האנדרטה, הוא סמלו העתיק של לוחם חרות הרוח ועצמאות הקיום של עם ישראל בעבר, ר' שמעון בר יוחאי, המעיין המפכה הזורם אל האנדרטה של לוחמי עצמאות ישראל - הוא הגשר והקשר בין השואה לתקומה".

טקס יום הזיכרון בגן הגיבורים

בית הפועלים בית הקולנוע הראשון

כתובת: רחוב בן גמלא 26

בית הקולנוע נבנה בשנת 1938 על ידי מועצת הפועלים ומכספי תרומות פועלים. מאחר והיה חסר כסף, נבנתה בתחילה בימה מקורה ואולם קטן ששימש להרצאות, למופעי אומנים וכמועדון לגמלאים. למבנה היה מרתף ששימש כחדר הלבשה ואיפור לשחקנים. בית הקולנוע נבנה כבית קולנוע קיצי וללא גג ומיטב תיאטרוני התקופה: הבימה, הקאמרי, האוהל, לי לה לו והמטאטא העלו בו את הצגותיהם. בשנת 1952 נבנה בית הפועלים בשלבים על ידי האחים סורוקין כבית קולנוע ותיאטרון לכל דבר. בשנת 1985 שונה שם בית הקולנוע ל"צוותא - מופ"ת - מועדון לפעילות תרבותית. באולם התקיימו מופעי בידור ותיאטרון, ערבי זמר והצגות ילדים, ערבי ראינות, טקסים וחגיגות, ובשנת 2015 לאחר שהמבנה שודרג ושופץ החל לפעול בו אולם קולנוע מודרני מרשת לב, אולם מופעים ולצידו מתחם קולינירי.

גן הגיבורים

כתובת: דרך רמתים 45

ראש המועצה רמתים דאז, שלום לרנר ייעד 2 דונם אדמה להקמת גן ואנדרטה לזכר בני רמתים שנפלו במערכות ישראל. ב-24 בינואר 1951 עיצב האדריכל אורנשטיין את מצבת הזיכרון ברמתים. האנדרטה עשויה מקיר אבן מעוגל ועליה סמל החרב, עלה הזית והמגנים ומונצח המשפט: "ציון לבנינו היקרים שנפלו במלחמות השחרור ושמים ינון לעד".

אנדרטת השואה והגבורה עוצבה על ידי אסתר פרנקל, הוקמה בשנת 1997 והוצבה בגן הגיבורים לצד האנדרטה לזכרם של חללי מערכות ישראל. האנדרטה מסמלת את ששת המיליונים שנרצחו בשואה ובה 6 מצבות מתכת יצוקה בגובה של 2.5 מטר, המציינות את הנספים. כל ששת המצבות יושבות בתוך בור מלא ב-6 מיליון אבני בזלת. הרחבה מוקפת באבן אפורה. קיר בזלת שעליו נקודת זיכרון ושני פסי מתכת מקבילים מובילים לכיוון

המסלול הסגול - מסע ללב ההיסטוריה העירונית

מתחם המושבה שנות ה-80

7 מתחם המושבה

כתובת: דרך רמתיים 16-34

לאחר הסיור בגן הגיבורים, נחזור חזרה אל דרך רמתיים ונפנה צפונה לכיוון בית מספר 34, כאן מתחיל מתחם המושבה הוותיק אשר נרכש בסוף שנות העשרים של המאה הקודמת על ידי קרן האוטוהקר כחלק מן המאמץ להרחיב ולבסס את המושבה רמתיים. מומלץ להקדיש את הפסקת האוכל של טיולכם למתחם זה בו תמצאו מגוון בתי עסק בתחום בשטח הוקצו, בין היתר, 18 חלקות חקלאיות, מרבית שטח המתחם היה כלול בחלקה שנרכשה על ידי נפתלי לבקוביץ' והחלק האחר היה בבעלות הפרדסן הרמן שפירא. הגבולות הנוכחיים של חלקות המתחם נקבעו בשנות ה-30 אז החלה הבנייה במוחם והתקבעה בצורה תה הנוכחית במחצית השנייה של שנות החמישים במאה הקודמת. בשנים האחרונות, החל במתחם הליך שימור בהתאם לתוכנית האב העירונית לשימור אתרים ומבנים וכיום ניתן למצוא באזור מגוון בתי עסק הממוקמים במבנים הוותיקים בין שטחי ציבור פסטורליים במיוחד. כיום מקודמת העירייה תוכנית לשימור רצועת המבנים במתחם המושבה, בין קפה נטו לקפה לנדזור, תוך הפיכתו של המתחם לאזור בילוי ומסחר פעיל ושוקק.

הגלידרייה במתחם המושבה.

הגלידריה וקפה לנדזור

כתובת: דרך רמתיים 18

חלקה 38 הייתה בבעלות הפרדסן הרמן שפירא ונרשמה על שם נתן פרידמן בשנת 1933. על החלקה נבנו במשך השנים מספר מבנים. תאריך הבנייה של מבנה הגלידריה, הכולל חדר אחד איננו ידוע, אם כי ידוע שהוא ניצב במקום כבר בשנות ה-30. המבנה הושכר במשך השנים ושימש למגורים ולבית מלאכה, וכיום מהווה את אחד המבנים הראשונים ששופצו ושומרו במתחם ובו פועלת גלידרייה ולצידה בית הקפה לנדזור.

בית פרידמן

כתובת: דרך רמתיים 16

תאריך הבנייה של הבניין, אשר שימש כבית המגורים של משפחת פרידמן, איננו ידוע, אם כי ידוע כי הוא ניצב במקומו כבר בשנות ה-40. לבניין הייתה במקור קומה אחת ששימשה בשלב כלשהו גם כמלון. הקומה השנייה נבנתה מאוחר יותר למגורי הבן, שמואל.

בית פרסוב

כתובת: דרך רמתיים 20

משפחת פרסוב קנתה את החלקה בשנת 1937, המשפחה התגוררה בצריף מגורים בעורף המגרש. בין השנים 1945-1956 בנתה המשפחה מבנה למסגרייה של יוסף פרסוב בחזית המגרש ובשנת 1956 נבנתה קומה שנייה למגורי הבן ורעייתו.

בית נתן

כתובת: דרך רמתיים 22

משפחת נתן קנתה את המגרש בשנת 1938. המבנה תוכנן על ידי ארתור רייס באותה שנה וכלל יחידת מגורים ומרפדיה. עם השנים נבנו מבנים נוספים במגרש. הבעי לות על החלקה השתנתה עם השנים והמבנים שנבנו מאוחר נהרסו. כיום ניצב בעורף המגרש בית חדש. הבית בחזית שופץ לאחורונה ומן המבנה המקורי נותרו הקירות החיצוניים.

בית לבקוביץ'

כתובת: דרך רמתיים 28

הקומה הראשונה היא קומת חנויות, נבנתה בשנות ה-30 על ידי נפתלי לבקוביץ, שהיה הבעלים המקורי של מרבית אדמות מתחם המושבה. הבנייה מומנה על ידי קרובי משפחה בפולין כהשקעה וכהכנה לעלייה לארץ. קומת מגורים תוכננה כקומה שנייה על ידי ארתור רייס וחלקה הצפוני נבנתה בתאריך כלשהו לאחר שנת 1954.

בית עלימה

כתובת: דרך רמתיים 30

החלקה נמצאה בבעלות משפחת חיים עלימה. הבנייה החלה בשנת 1939 ונמשכה בשלבים במהלך שנות ה-40 וה-50. כיום ניצבים על החלקה 2 מבנים צמודים המוש משים למסחר - הקומה תחתונה של המבנה הדרומי בן שתי הקומות ולמשרדים - הקומה השנייה של המבנה הדרומי בן שתי הקומות והבניין הצפוני.

קפה נטו

כתובת: דרך רמתיים 34

תחילת הבנייה במקום נעשתה לפני שנת 1933 כשהחלקה הייתה בבעלותו של נפתלי לבקוביץ. במפת הסדרת הגוש משנת 1933 היה מבנה זה אחד משני המבנים היחידים בתחום מתחם המושבה של היום, והוא היחיד שנותר על עמדו. השלמת הבנייה נעשתה כנראה בשנת 1937 חלקו המזרחי של המבנה שימש כבית חרושת לגומי "אים" והחלק המערבי שימש כמחסן לכלים חקלאיים. ייתכן גם שבמקום פעל בית חרושת לליפוף מנועים של ברגר - אם במקומו של בית המלאכה לגומי ואם בתחומי המחסן למכשירים חקלאיים. בשנת 2005 הוסבו שימושי המבנה לבית קפה ולחנות ספרים הפועלים במקום עד היום.

בית הכיפה.

8

בתי הכיפה כתובת: הגאולה 9

9

מתחם בית שיפר. בית הנערה כתובת: רחוב הבנים פינת רחוב גורדון

מתחם המושבה המסתיים ברחוב דרך רמתיים 34 גובל בפנינת רחוב בן גוריון בו נצמד קעת לכיוון מערב עד למפגש עם רחוב הגאולה ונפנה שמאלה לבית מס' 9, בית זה הוא אחד מ-5 מבני כיפה ייחודיים ברחבי העיר. בתי הכיפה ממוקמים בין רחוב הגאולה לרחוב השק' מים. שלושה מבני כיפה ניצבים ברחוב הגאולה מספר 9 ומשמשים כחלק ממכלול גני הילדים העירוניים 'ארז' ו'שיטה' ושני מבנים נוספים ניצבים ברחוב בת חן 14 ומשמשים כשני מבני מגורים נפרדים. מבני הכיפה כולם מעוצבים כחצי כדור, הם צמודי קרקע ומטיחים ויש בהם מפתחים מרובעים. כולם מתוחזקים היטב כאשר ההיסטוריה של הנכסים איננה ידועה אך מבנים אלו בעיר מוכרים לשימור למרות שנבנו לאחר 1964, בשל ייחודיותם הארכיטקטונית.

מבתי הכיפה נמשיך דרומה אל רחוב הבנים ומשם מערבה לאורך הרחוב ועד לכניסה למתחם בית שיפר המוכר גם בשמו 'בית הנערה'.

בשנת 1927 רכשו נורמן שיפר ויעקב הלפרין שטח של כ- 1,000 דונמים מצפון לירקון ובכלל זה כ- 130 דונמים שיועדו לשמש כחוה חקלאית.

שיפר, שהשתקע בשטח החווה עם משפחתו בשנת 1928 חבר לקבוצה של עירוניים שרכשו כ- 325 דונמים בסמוך ויחדיו הקימו מושבה חדשה בשם כפר הדר. בשטח החווה ניטעו פרדסים, נבנו רפת ולול ונבנה הכנסת גידולים חקלאיים נוספים והיא שימשה מקור לתעסוקה ולהכשרה לפועלים חקלאיים ולחלק מחברי כפר הדר.

הכניסה למתחם נעשתה מכיוון דרום, מרחוב התכלת. המבנים הראשונים שנבנו במקום היו בית שיפר עצמו, רפת, לול ומגדל מים ששימש את חוות שיפר. בדרום המתחם, בראש הגבעה ובסמוך לבית שיפר בנתה האגודה השיתופית של כפר הדר שתי בריכות אגירה.

העירוני, ובצידה האחד של הכניסה הצפונית לבית הנערה. המוסדות פינו את המקום בשנת 2003 ובין עיריית הוד השרון לבין עיריית תל אביב החל דיון משפטי שעיקרו רצונה של עיריית הוד השרון לשמור את המתחם ההיסטורי, המבנים וחורשת העצים שבתחומו אל מול רצונה של עיריית תל אביב למי קסמו בהיבט הנדל"ני. כיום פועל במתחם בית ספר דמוקרטי ואילו שאר השטח נטוש.

בימים אלו עומדת לקראת אישור תוכנית אותה יזמה עיריית הוד השרון במסגרתה נקבע השטח כפארק רחב ידיים ותבוצע בניה רק בשולי המתחם כאשר חלקו העיקרי, לרבות מבני שיפר, בית הנערה, מבנים נוספים ושדרת הפיקוסים ישומרו.

מתחם בית הנערה כיום

שיפר פשט את הרגל בשנת 1932 והחווה נקנתה על ידי משפחת אליס בשנת 1933. לאחר כ- 12 שנים רכשה עיריית תל אביב את הקרקע וייעדה אותה להקמת מוסד שיקומי לילדים מוזנחים ועזובים מתוך כוונה לשקם את הילדים באמצעות עיסוק בעבודה חקלאית. המעון העירוני לילדים בהדר שכן תחילה בבית שיפר עצמו, המבנה הורחב והוקם לידו מבנה שירותים. בשאר המתחם הותרע פרדס. בשנות החמישים עקרה עיריית תל-אביב את הפרדס, בנתה בשטח מבנים לשימוש המוסד, הכשירה במקום מגרש כדורגל וקבעה דרכים ובכלל זה דרך כניסה חדשה מכיוון צפון. השטח שנעקר נותר בלתי מעובד עד לשנים 7-1956 אז החלו בנטיעות ובעיבוד חקלאי במקום. באותה עת ניטעו שדרות לאורך הדרכים הראשיות וכמו כן עצי נוי ועצי פרי ברחבי המתחם ופותרו גידולים חקלאיים. בשנת 1960 בנתה העירייה מבנים נוספים לשימוש המוסד, השימוש בבית שיפר כבית ספר פסק ונראה שהמבנה שימש מאז לצרכי מנהלה.

באותה שנה הקימה עיריית תל-אביב מוסד נוסף בשם בית הנערה על כ-30 דונמים בחלקו המזרחי של המתחם. בשטח נבנו מבנים והוכשר מגרש כדורסל. חניכי שני המוסדות למדו ביחד, שאר הפעילויות נעשו בנפרד ושני המוסדות הופרדו פיזית באמצעות גדר. לאורך הגבול בין המוסדות ניטעה שורת עצים והכניסה לבית הנערה הוכשרה מצפון. השטח הפתוח במתחם שיפר הכיל באותה תקופה, מלבד דרכים גם חממה, פינת חי, מטע, פרדס, צמחיית נוי וכן שטחים חקלאיים. שדרות עצים הותרעו לאורך הכניסה הצפונית למוסד העירוני, לאורך הדרך לחדר האוכל של המוסד

מתחם בית הנערה שנות ה-50

הדמיית מתחם הסילו

10

הסילו והאטליז בכפר הדר

כתובת: התכלת 19

שלושה מבנים עיקריים ממגורות לאיסוף גרעינים ומספר סככות. המבנה הראשון שהוקם במקום היה צריף הצרכנייה שהוקם על ידי האגודה הצרכנית-יצרנית הדר ונועד לספק את צורכי המכולת של התושבים. עם הזמן החלה הצרכנייה לספק גם מזון לבעלי חיים ולשווק תוצרת חקלאית שגידלו תושבי היישוב. בצמוד לצרכנייה, ממזרח לה, נבנה המבנה השני והוא צריף להכנת תערובת מזון לעופות. המבנה השלישי שהוקם במקום היה צריף פועלים אשר שימש את לשכת העבודה ואת מזכירות ועד הפועלים והיה

מבית הנערה נמצא מהיציאה האחורית אל רחוב התכלת. שימו לב כי לא תמיד היציאה פתוחה וכאשר היא פתוחה המעבר מותר להולכי רגל בלבד. במידה והיציאה סגורה יש לצאת אל רחוב הבנים, לפנות מזרחה לכיוון רחוב השקמים. לפנות דרומה לרחוב שקמים, עד לרחוב העבודה ואל החיבור אל רחוב התכלת. ברחוב התכלת נמשיך עד לבית מס' 19 הממוקם מול השלט "ברוכים הבאים לכפר הדר". מתחם כפר הדר הידוע כמכלול ה'סילו' ניצב במרכז ההיסטורי של הדר. המכלול, אשר התפתח בשלבים לאורך השנים, כלל

האטליז הראשון בכפר הדר

מבנה האטליז הראשון בכפר הדר

מבנה האטליז הראשון הוקם בכפר הדר על ידי חנוך פרוו'נסקי בשנת 1947, באותם הימים הקצה ועד כפר הדר את השטח עליו הוקם המבנה ששימש כאטליז הראשון בהדר ושירת את תושבי כפר הדר והסביבה בתקופת הצנע. המבנה עבר הליך שימור בהתאם לתכנון של אדריכלי השימור חוליו ומיקי בורד. רבים מהסיפורים אודות כפר הדר של שנות ה-40 וה-50 מעידים כי תושבים רבים באותם הימים פתחו ליבם ומקום מושבם עבור שורדי השואה שעלו לארץ. כזה הוא גם סיפורו של האטליז אשר הקרקע עליו נבנה ניתנה בשמחה על ידי וועד הכפר ובהסכמתם של כלל התושבים. כיום ניתן להתרשם מהמבנה המשומר ובמקום מגוון מיציגים מאותן השנים ודברי הסבר על פעילות המקום.

חזית היסטורית מתחם הסילו

מקום מפגש לפועלים שעבדו בהדר. עם הזמן הוחלפו שלושת הצריפים במבני קבע: צריף בית הפועלים בשנת 1939 וצריפי הצרכנייה והכנת התערובת בתחילת שנות הארבעים. בית הפועלים החדש נועד לשמש את משרדי מועצת הפועלים ולשכת העבודה וכן כאולם לאספות ולפעולות תרבותיות. זמן מסוים שימש גם כבית ספר לכיתות א'-ב' של ילדי הדר. המבנה תוכנן על ידי האדריכל שמואל מסטצ'קין, מומן על ידי המרכז החקלאי ונבנה על ידי פועלי הדר שתרמו לשם כך ימי עבודה. המבנה שהחליף את צריף הכנת התערובת הוגדר כמחסן תערובת 'סילו'. שימושים אלו הלכו והצטמצמו ככל שהמפעל התרחב ובסופו של דבר היה לשימוש היחיד, או העיקרי במקום. נראה שתהליך "השתלטות" המפעל על המגרש הושלם בתחילת שנות החמישים, אז נבנה בית פועלים חדש ברחוב בארי ובית הפועלים הקיים נרכש על ידי ועד האגודה והוסב למשרדים ולמחסן תערובת. לאחר הפסקת הפעילות במפעל הוסבו חלק מן החללים למשרדים, חנויות, מסעדה ומחסן סנים. חללים אחרים נותרו נטושים. במהלך השנים הוקמו 2 סככות מדרום ובצמוד לצרכנייה ולמחסן התערובת, גגון בכניסה למבנה הצרכנייה, ומבנה שחיבר בין בית הפועלים למבנה המפעל. מיכל הבירזל הקיים היום הותקן בשנת 1976. במקביל נעשו במבנים הקיימים שינויים שונים ובכלל זה, בין היתר, פתיחת דלתות וחלונות בחזיתות, תוספת קומות/גובה, ושינוי במפלס הרצפה. למתחם הסילו אושרה תכנית לשימור המבנה, תוספת שטחים למסחר וגלריה עירונית.

תל דן, 1941

12 שכונת תל דן - מתחם לשימור

כתובת: רחוב הדסים

12

ביתו של באקי היה המרכזי בבתי המערביים. בשנת 1947 יזם באקי הקמת מבנה נוסף בן ארבע דירות על המגרש של אוטולוגי, הוא החלקה הצפונית מבין 2 החלקות הריקות. כמו כן נבנו בשיכון שלוש עמדות הגנה אחת מהן ניצבה מול הבית הדרומי ובמשך השנים פוצלו 4 מתוך 7 החלקות המקוריות ונוספו במקום בתי מגורים והשיכון הוקף בטבעת עצי ברוש.

לאחר הביקור בפארק 4 עונות ובפארק כל הילדים נצא מחלקו הדרומי של הפארק לרחוב האגודה ונמשיך דרומה עד לחיבור עם רחוב המייסדים וממנו מזרחה עד לרחוב הדסים בו ממוקם שיכון תל דן שהוקם בשנת 1940 על אדמות רמת הדר, מדרום לגרעין היישוב.

השיכון היה מנותק מרמת הדר והיה מוקף פרדסים. המקום יושב על ידי משפחות עולים מאיטליה ונקרא על שם דנטה לטס, מנהיג ציוני מאיטליה. תכנון השיכון ובתי המגורים נעשו על ידי המהנדס אוגוסטו באקי שהיה אחד העולים.

התכנון כלל שתי דרכים מאונכות זו לזו שיצרו "T" ואשר לאורכן הותוו 7 חלקות מגורים. תחילה נבנו חמישה בתי מגורים: שלושה בתים במערב השיכון בראש ה"T" ושני בתים במזרח השיכון, משני עברי הגל ה"T".

בניית הבתים נמשכה כתשעה חודשים, ככל הנראה במהלך שנת 1941 והמשפחות שהתיישבו במקום היו פאנו, באקי, גוטסאלה, הרטום, קורינלדי וליאזאדה.

פארק 4 עונות

11 פארק 4 עונות ופארק כל הילדים

כתובת: רחוב הציונות פינת רחוב הפרדס

11

ממתחם הסילו נמשיך דרומה לאורך רחוב התכלת עד למפגש עם רחובות הציונות והפרדס שם ממוקמת אחת הכניסות לפארק 4 עונות העירוני.

הפארק המשתרע על פני כ- 100 דונמים הוקם בשנת 1991 וכולל מדשאות רבות ומתקני שעשועים והוא משמש למגוון אירועים עירוניים שהבולטים בהם הם אירועי יום העצמאות ופסטיבל הבירה של הוד השרון. לנוחיות המבקרים ממוקם חניון צמוד ללא עלות. היקף הפארק הוא כ-1.5 קילומטר ובשבילים שבו ניתן לערוך הליכות וריצות ארוכות, כאשר בפינותיו נמצאים מספר מתקני כושר עמם ניתן לשלב אימון המתבסס על משקל גוף.

בשנת 2014 שודרג הפארק על ידי עיריית הוד השרון, במתחם נבנו מספר מתקנים חדישים ומהנים ובחלקו המזרחי הוקם 'פארק כל הילדים' הייחודי, הוא פארק נגיש לילדים וילידים עם צרכים מיוחדים הכולל מתקני משחק ומגרשי כדורסל המותאמים לכולם. בהתאם לחזון העירוני של שילוב וקבלת השונה.

פארק כל הילדים

אבו קישק.

13

ביה"ס הבדואי אבו קישק והר הזבל

כתובת: רחוב דרך הים

משכונת תל דן נמשך דרומה על רחוב הדסים עד לחיבורו עם רחוב דרך הים, זהו צד אחד של פארק הוד השרון החדש שנחנך ב-2018. בנקודה זו של הפארק תמצאו את מתחם אבו קישק, זהו מתחם הממוקם על אדמות אבו קישק לאורך רחוב דרך הים. במתחם נבנה בין השנים 1929-1944 מבנה ע"י הבריטים אשר נועד כבית ספר לילדי הבדואים וחשיבותו ההיסטורית הינה בהיותו המבנה היחיד המהווה עדות להתיישבות הבדואית באזור ומבנה היחיד שנבנה על ידי הבריטים בהוד השרון בסגנון אדריכלות ערבית מסורתית. בימים אלו יוצא לדרך הליך שימורו של המתחם אשר יהווה הרחבה לשטח הפארק במסגרת הליך השימור תבצע העירייה השמשה מחדש של האזור כולו וחיבורו לפארק הוד השרון ובמסגרת העבודות יבוצע שימור המבנה תוך מניעת פגיעה בערכיו האדריכליים וכן יפותח שטח מוטמן שיכלול אזורי שירות לשימושים מגוונים. מתחם אבו קישק ממוקם ממערב להר הזבל, אתר אשר שימש בעבר כאתר השלכת פסולת, שוקם על ידי עיריית הוד השרון והפך לאתר תצפית מרהיב המשקיף מן הגובה אל השדות ממערב ואל הפארק והאגם האקולוגי שבמרכזו ממזרח.

המסלול הסגול - מסע ללב ההיסטוריה העירונית

תל קנה - תל ארכיאולוגי וגבעת הכלניות

14

כתובת: רחוב דרך הים

מספר מטרים בסמיכות להר הזבל ואבו קישק ממוקם התל הארכיאולוגי - תל קנה, לרבות חניון לרשות המטיילים ובציוד גבעת הכלניות. בעבר נקרא תל "אל-מוחמר" ובקברתו מצויים נחל הדר ונחל קנה. תל קנה הוא אחד משרשרת התלים לאורך הירקון ומצטרף לתל קסילה בתל אביב, תל גרישה ברמת גן ותל אפק שבראש העין. ההיסטוריה של התל מלמדת על רצף התיישבותי מימי הכנענים ועד ימי שיבת ציון, וכמו כן נמצאו בו ממצאים הפניסטים ורומים ביזנטיים וערביים. התל נסקר בשנות ה-70 המאוחרות ומפני השטח נאספו חרסים מתקופות הברונזה הקדומה, התיכונה, המאוחרת ומתקופת הברזל 1-2 וכן מהתקופות הפרסית, הרומית והביזנטית.

בחודשים יוני-יולי בשנת 2007 נערכה חפירת בדיקה בשטח חקלאי ממזרח לתל קנה.

תל קנה

ושבר של להב מגל כנעני שללא ספק חדר למילוי, קשה לקבוע את זמנם של שני המתקנים. מצבורי משקעים של אדמת האלוביום מתעבים כלפי השוליים המזרחיים של התל והושקעו כנראה מנחל קנה המתפתל ויובלו נחל הדר שעדיין זורם היום ממזרח ומדרום לאתר. רחוק יותר מהשוליים המזרחיים של התל, המשקעים האלוביאליים נעשים דקים יותר ואדמת החמרה תחתם בולטת יותר. ככל הנראה, שקע שהיה פעם בין השוליים המזרחיים של התל ותלולית החמרה במזרח כוסה בהדרגה בשכבת אלוביום.

בין הממצאים: חרסים הב"מ 2 מעורבים במעט שברי כלי חרס מתקופת הברזל והתקופה הפרסית-הלניסטית, טבון שבהעדר ממצאים סביבו נותר תאריכו לא ברור ועם זאת הוא מצביע על התיישבות קצרה שקדמה אולי לתקופת הב"מ 2, קבר ארגז שהכיל כנראה קבורת לוחם המתוארכת לתקופת הב"מ 2, מנחות הקבורה כללו שני ראשי חנית וראש חץ אחד עשויים ברונזה וכן שלושה נרות חרס, שלוש קערות, שתי צפחות ופכית - כולם, כך נראה, מתוצרת מקומית. על פי צורת כלי הנשק מברונזה וכלי החרס נראה כי הם מתקופת הב"מ 2. גודלו הניכר של הקבר יחסית לשרידי האדם בו וקירות האבן והרצפה שטוחה במדויק, מצביעים אולי על מעמד מיוחד של הנפטר.

שרידי שני בורות מטווחים נחשפו בשתי בדיקות נפרדות, כ-5 מ' זה מזה, לכל אחד מהם שקע ברצפה ויש לשער שהיו גתות. הבורות המעוגלים בגסות נחפרו לתוך אדמת החמרה. בהעדר ממצא מתארך, למעט שני חרסים מתקופת הב"מ 1